

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 3, Sayı: 9, Eylül 2017, s. 1-17

Prof. Dr. Yusuf ÇETİN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,
yusufcetin04@hotmail.com

TÜRK SANATI BEZEME İKONOĞRAFİSİ AÇISINDAN TAVUS KUŞU FİGÜRLERİNİN BİR DEĞERLENDİRMESİ¹

Özet

Türk sanatı üzerine yapılan araştırmalar son yıllarda figürlü bezemeye daha yakından bakmaya başlamış, özellikle sembolik anlamları ile ilgili birçok yeni görüşler ortaya konulmuştur. Sülüngiller familyasına ait bir kuş türü olan tavus kuşu, erkeğine ait süslü tüylere sahip geniş yelpaze biçimindeki kuyruğundan dolayı dikkat çekmiş birçok uygarlığın ikonografisinde önemli bir sembol olmuştur. İkonografik açıdan incelendiğinde tavus kuşu İslam öncesi Orta Asya Türk kültürü çevresinde hükümdar egemenliğini anlatmak için kullanılan sembollerdendir. Bu durum İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Hükümdarların tasvir edildiği taht sahnelerinde, tahtın üstünde ve altında tavus kuşlarına rastlanmaktadır. Tavus kuşu, Orta Asya Türk kültüründe güzellik, itibar ve şerefi simgelediği de bilinmektedir. Bu nedenle saray gibi görkemli yapıların bezemesinde çok sık rastlanmaktadır. İslamiyet'in kabulünden sonra daha çok cennet kuşu olarak nitelendirilmiş ve cenneti sembolize etmektedir. Türk sanatının erken evrelerinden başlayarak Osmanlı döneminin sonlarına kadar çeşitli alanlarda bezeme unsuru olarak kullanılan tavus kuşları estetik görünümünün yanı sıra sembolik anlamları ile zengin ve gizemli bir dünyayı gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tavus Kuşu, Türk Sanatı, Figür, İkonografi

¹ Bu çalışma 02-05.10.2013 tarihleri arasında İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde düzenlenen XVII. Ortaçağ-Türk Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

AN ASSESMENT OF PEACOCK FIGURES IN THE ICONOGRAPHY OF TURKISH DECORATIVE ART

Abstract

Recent researches on Turkish art has begun to dwell more closely on the figural decoration, and new opinions have been asserted particularly regarding the symbolic meaning of the figures. Peacock, a bird species from phasianidae family, has attracted great attention and has been a significant symbol in iconography of many civilization thanks to its tale formed by an artsy feather particularly seen in the male kind. When analyzed in terms of iconography, it is clearly seen that the peacock figure is an emblem used to represent the sovereignty of the monarch in the pre-Islam Middle-Asian Turkish culture. This tradition has also carried on after the acceptance of Islam. The peacock figure also prevails above and below the thrones in the scenes that depicted the monarchs' thrones. Moreover, it is known that the peacock figure represents beauty, status and honor in the Middle-Asian Turkish culture. Therefore, the figure is frequent in the decoration of magnificent buildings like palaces. Following the acceptance of Islam, the peacock figure has been identified as the 'heaven bird' symbolizing heaven. The portrayal of streams in the heaven with huge rivers has led the use of peacock figure in the structures related to water. Used as a decoration element in various areas from the early ages of Turkish art to the end of Ottoman era, the peacock figure, along with its aesthetical outlook, has presented a mysterious and prosperous world through its symbolic meaning.

Keywords: Peacock, Turkish Art, Figur, Iconography.

GİRİŞ

Tarih boyunca yayıldığı bölgelerde Asya göçebe kültürü verileri ve İslam sanatıyla ortak paydaları olan Türk sanatı, aynı anda veya sırayla daha başka unsurlarla da alt akrabalıklar kurmuştur. Bu irili ufaklı kültürlerin katkıları ile şekillenen Türk sanatı, her dönemde ve iklimde biraz daha değişerek farklı ivmeler kazanmıştır (Mülayim, 1999: 23). Bu gelişmelerin ve değişimlerin en iyi gözlemlendiği alanlardan birisini figürlü bezemeler oluşturmaktadır.

Türk sanatında figürlü bezeme, son yıllarda birçok araştırmaya konu olmuş, özellikle figürlerin sembolik anlamları ile ilgili birçok yeni görüşler ortaya çıkmıştır. Ait oldukları dönemin sosyo-kültürel yaşantısı hakkında bizlere çok önemli veriler sağlayan bu figürlü bezemeler estetik görünümünün yanı sıra sembolik anlamları ile zengin ve gizemli bir dünyayı gözler önüne sermektedir. Türk sanatında tavus kuşu bezemeleri diğer figürlü bezemelere göre sayı bakımından az olmakla birlikte hemen hemen her alanda karşımıza çıkmaktadır.

Türk sanatı figürlü bezeme ikonografisi konusunda çok sayıda araştırma yapılmasına karşın üzerinde ayrıntılı çalışma yapılmayan figürlerden birisini tavus kuşu oluşturmaktadır. Tavus kuşu Türk sanatı ikonografisinde dört anlamda kullanılmıştır:

1. Egemenlik ve Güç Sembolü Olarak Tavus Kuşu: Türk kültürünün en önemli yazılı kaynaklarından birisi olan Divan-ı Lügat-ı Türk'te "*Yun kuş*" (Aydemir, 2013: 290) olarak adı geçen tavus kuşu, "*tugrul*" ve "*sungur*" gibi kuşlarla birlikte ongun kuşlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle diğer ongun kuşlar gibi itibar görmüş ve egemenlik sembolü olarak kullanılmıştır.

Bizans elçisi Zamarkhos 566 yılında Batı Türk hükümdarı İstemi Kağan'ı ziyareti sırasında hükümdarın altınla işlenmiş bir tahtından ve tahtı destekleyen dört altın tavus kuşundan bah-

setmektedir (Esin, 2004: 231). Bu durum İslam öncesi Orta Asya Türk kültürü çevresinde tavus kuşunun hükümdar egemenliğini anlatmak için kullanılan simgelerden biri olduğunu göstermektedir.

Tavus kuşunun hükümdarlık sembolü olarak kullanılması anlayışı İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemlerde de devam edecektir. Büyük Selçuklu dönemine ait taht sahnelerinin işlendiği XII-XIII. yüzyıl keramik tabaklarda tahtın altında, bazen üstünde uzun kuyruklu tavus kuşları dikkat çekmektedir (Resim 1).

Mevlana'nın Mesnevi'sinde de tavus kuşlarının egemenlik ve güç sembolü olarak önemli bir yer tuttuğu görülür. Mevlana, başı kesilmesi gereken dört kuşun kaz, tavus, horoz ve kuzgun olduğunu, bunları simgesel anlamlarını belirtir. Ona göre; "...Kaz hırstır, horoz şehvet. Makam tavusa benzer, kuzgun ise dileğe..." (Mesnevi, 2013: 612). Böylece tavus kuşunun makam ile ilgili bir simge olduğu anlaşılmaktadır (Pınarbaşı, 2004: 83).

Tavus kuşunun hükümdarlık sembolü olarak kullanılması anlayışı ile ilgili ilginç bir örnek de Osmanlı dönemine ait New York Metropolitan Müzesi'nde bulunan bir albüme ait tezhipli hat levhada karşımıza çıkmaktadır (Resim 2). Muhtemelen Sultan I. Ahmed (1603-1617) döneminde derlenen albüme ait bu levhada profilden tasvir edilen tavus kuşunun başında üç dilimli hotozu bulunmaktadır. Gövdesi pul pul işlenen tavus kuşunun kuyruğunu divani hat ile sultana övgüler içeren yazılar oluşturmaktadır. Tavus kuşu burada hükümdarlık sembolü olarak kullanılmış olmalıdır.

Hüsni-Hat sanatının bir kolu olan tuğra, şekli ve fonksiyonu ile hükümdarlık sembolü olup Osmanlı padişahlarının işaret ve imzası niteliğindedir. Osmanlı siyasi ve sosyal hayatında kullanılan tuğralar, bir imza niteliğinde olmakla beraber, yüzyıllar boyunca bir sanat eseri olarak da kabul görmüştür. İçerisinde yer alan hükümdar isimleri ve zamanla eklenen ibareler hattatlar tarafından tuğranın kendine özgü kompozisyonu dikkate alınarak yazılmış; daha sonra bunlar müzehhibler eliyle işlenmiştir. Geleneksel sanatlarımız arasındaki bu uygulamaların yanında tuğranın resmi divan şairleri tarafından da dikkatli bir gözlemlenip yeniden yorumlanmıştır. Klasik Türk şiirinin bir türü olan *tuğraiyye* denilen bu şiirlerde tuğranın şekli estetik olarak değerlendirilmiş, anlam ve övgüye uygun bir malzeme olarak kullanılmıştır. Bu şiirlerde tuğranın beyze kısmı *beyze-i tâvûs*, *beyzâ-ı tâvûs-ı cevân*, *beyza-ı tâvûs-ı cennet*, *beyzâ-ı tâvûs-ı bihist* gibi ifadelerle tanımlanmıştır (Topal, 2009: 101-107). Padişahı temsil eden tuğranın tavus kuşuna benzetilmesi tavus kuşunun egemenlik sembolü olarak kullanıldığını göstermektedir.

Babürşahlar dönemine ait birçok minyatürde, hükümdarların tasvir edildiği taht sahnelerinde tavus kuşları görülmektedir. Bunlardan birisi de "*Şah Cihanname*" adlı XVII. yüzyıl minyatürlü el yazmasında Şah Cihan'ın "*Taht-ı Tavus*" denilen değerli taşlarla süslü tahtının üzerinde tasvir edildiği sahnedir (Kenbu, 1976). Son derece süslü ve gösterişli bu tahtın kubbesi üzerinde profilden karşılıklı yerleştirilmiş iki tavus kuşu figürü dikkat çekmektedir. Bu durum tavus kuşunun Türk kültüründe her dönemde hükümdarlık sembolü olarak kullanıldığını göstermektedir (Resim 3).

2. Güzellik, İtibar ve Şeref Sembolü Olarak Tavus Kuşu: Tavus kuşu Orta Asya Türk kültüründe güzellik, itibar ve şerefi simgelediği de bilinmektedir (Çoruhlu, 1995: 53-60, Çoruhlu, 1999: 174-179). Hükümdara özgü bu niteliklerinden dolayı da başta saray gibi anıtsal mimari yapıların bezemesinde yoğun olarak kullanılmıştır. Gazne kazılarında bulunup Kabil Müzesi'nde sergilenen XI. yüzyıla ait mermer bir kapı kanadının üzerinde grifon, fil gibi hayvanlarla birlikte tavus kuşu da işlenmiştir. Alçak kabartma tekniği ile işlenen kapı kanadının etrafını çevreleyen sekizgenlerin oluşturduğu ana bordürde, sağ üst köşedeki sekizgenin yüzeyine ta-

vus kuşu figürü yerleştirilmiştir. Profilden tasvir edilen tavus kuşunun başı geriye dönük olup, başının üzerinde hotozu bulunmaktadır. Tüylerinin zenginliği pul pul belirtilmek istenmiştir (Ögel, 1965: 197-198, Gündoğdu 1979: 45) (Resim 4. a). Gazneliler dönemine ait bir diğer örnek de Gazne kazılarında bulunmuş XI. yüzyıla mal edilen New York Metropolitan Müzesi'nde sergilenen sırlı çini levhadır. Saray için yapıldığı tahmin edilen bu levhada çini hamuru üzerine kabartma olarak tavus figürleri işlenmiş, üzeri kahverengiyle boyanarak şeffaf sırlanmıştır. Etrafı silmelerle çevrelenmiş olan kare çini levhanın kenarları üçgenlere ayrılarak orta saha düzgün altıgen şekline dönüştürülmüş ve ortasına karşılıklı olarak başlarında üç telli hotozları ve geniş kuyrukları ile iki tavus kuşu figürü yerleştirilmiştir (Gündoğdu 1979: 61) (Resim 4. b).

Ortaçağ Türk mimarisinde özellikle saraylarda tavus kuşunun dekorasyon unsuru olarak yoğun bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat döneminde 1236 yılında yaptırılan Kubadabad Sarayı çinilerinde tavus kuşları çok kullanılmıştır (Özbek, 1999: 540) (Resim 5). Kubadabad Sarayı'nda bulunup Konya Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi'nde sergilenen sekiz kollu yıldız formundaki çini levhalar üzerinde birçok figür ile birlikte tasvir edilen tavus kuşları, başlarındaki hotozları, yukarıya kalkık benekli kuyrukları ile diğer kuş tasvirleri içinde belirgin olarak ortaya çıkmaktadırlar. Aynı müzede bulunan Kubadabad Sarayı'na ait alçı raf kemer köşeliklerinde profilden tasvir edilen iki adet süslü tavus kuşu daha dikkat çekmektedir (Kubadabad Sarayı için bkz. R. Arık, Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri, 2001) (Resim 6).

XII. yüzyılda yaşamış Azerbaycan şairlerinden Genceli Nizami, "İskendername" adlı eserinde Nüşabe'nin Berde'deki sarayını tasvir ederken birkaç defa ipek kumaşlar üzerinde işlenmiş tavus kuşu resimlerinden ve onların Türk halklarına ait bir motif olduğundan bahseder (Efendiye, 1984: 42). Bu durum, tavus kuşunun Türk saraylarında önemli bir bezeme unsuru olduğunu göstermektedir.

3. Cennet Kuşu Sembolü Olarak Tavus Kuşu: İslam sanatında tavus kuşları cennet kuşları olarak bilinmekle ve cenneti sembolize etmektedirler. Özellikle kuyruk tüylerinde İslamiyet'in sembol rengi olan yeşil renk ve olağanüstü güzelliği cennet kuşu olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Nitekim Mevlana'nın Mesnevi'sinde de tavus kuşunun cennete benzetildiği görülmektedir (Mesnevi, 2013: 632).

Tavus kuşu cennet kuşu sembolü olarak Büyük Selçuklu döneminde yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Rey Nizamiye Medresesi taçkapısında narlar arasında bir çanaktan karşılıklı olarak su içen kuşlar tasvir edilen iki tavus kuşu bulunmaktadır (Hatem, 2012: 82).

Anadolu'da bulunan Büyük Selçuklu dönemine ait Diyarbakır Ulu Camii (1092) avlu batı taç kapısındaki devşirme lento üzerinde de benzer bir kompozisyon içinde tavus kuşları yer almaktadır. Ortada içinden asma dalları çıkan vazanın iki yanına simetrik tavus kuşları yerleştirilmiştir. Birbirine bakar vaziyette tasvir edilen figürler profildendir. Tavus kuşlarının karşılıklı tasviri İran Sasani sanatından beri devam eden bir gelenektir. Ulu Camii'deki tavus kuşlarının önceden var olduğu söylenen Sasani Sarayı ya da Bizans kilisesine ait olma ihtimali vardır. Bununla birlikte Büyük Selçuklu yapısı olan Rey Nizamiye Medresesi taçkapısında bir çanaktan karşılıklı olarak su içen kuşlardan meydana gelen kompozisyonda da benzer bir kullanım görülmesi Ulu Camii'ndeki kabartmanın Büyük Selçuklu dönemine ait olma ihtimalini gündeme getirirse de bu konuda kesin bir şey söylemek zordur (Baş, 2006: 327-328).

Anadolu'da tavus kuşunun cennet kuşu olarak kullanıldığı ilginç yerlerden birisi Ahlat Hara-beşehir'de karşımıza çıkmaktadır. Nakış Karamağaralı tarafından Moğol etkisi ile oluşturulmuş bir Budist mabet olarak tanımlanan ve XIII. yüzyıla mal edilen bu yapının içerisinde sivri ke-

merli bir açıklığın iki kemer köşesinde tavus kuşları bulunmaktadır (Mutlu- Işıklar, 2010: 46-47). Ortalarında tahrip edilmiş bir lotus çiçeğinin iki yanında profilden tasvir edilen tavus kuşları, başlarında üç telli hotozları ve iri pençeleri ile yürür şekilde tasvir edilmişlerdir. Son derece süslü ve ayrıntılı olarak işlenen uzun kuyrukları yukarı doğru kıvrılarak iki yana doğru açılan rumi motifleri şeklinde sonlanmaktadır. Tavus kuşu ve lotus çiçeği Budizm'de sonsuzluk ve cenneti temsil etmektedir (Resim 7. a).

Benzer bir kompozisyon 1335 tarihli Niğde Sungurbey Camii doğu taçkapısı üzerinde yer almaktadır. Dışarı doğru taşıntı yapan anıtsal taçkapı derin bir eyvan şeklindedir. Eyvanın kuzey ve güney kısımlarındaki dilimli mihrabiyelerin iki yanına yerleştirilen dikdörtgen formundaki geometrik ve bitkisel bezemeli panoların iç kısımlarındaki dal kıvrımlarının uçlarına stilize hayvan figürleri yerleştirilmiştir. Bu panolardan solda olanın en üst orta kısmında karşılıklı yerleştirilmiş iki tavus kuşu bulunmaktadır (Görür, 1999: 185). Oldukça fazla tahrip olmalarına rağmen silüetlerinden tavus kuşu oldukları anlaşılmaktadır. Ayakları ile dal kıvrımlarını kavrayan tavus kuşlarının kuyrukları aşağı doğru sarkmaktadır. Başları dik, karşılıklı bakan tavus kuşlarının tüyleri çiziklerle belirtilmiştir (Resim 7. b).

Cennetin suları bol ırmaklarla tasvir edilmesi tavus kuşlarının da su ile ilgili yapılarda bol miktarda kullanılmasına neden olmuştur. Çeşmelerde, hamamlarda ve havuzlarda kullanılmaları cennet kavramı ile ilişkilidir. Özellikle hamamlarda ve çeşmelerde tasvir edilmiş olmaları temizlik ve arınma ile de bağlantılı olmalıdır (Çetin, 2013: 182).

Ortaçağ Anadolu mimarisinde tavus kuşu tasvirlerin görüldüğü hamamlardan birisi XII. yüzyılın sonu ile XIII. yüzyıl başlarına tarihlendirilen Artuklu dönemine ait Mardin Savurkapı (Sitti Radaviye) Hamamı'dır (Sitti Radaviye Hamamı için bkz. Altun: 1971). Günümüzde hamamın külhan bölümünde bulunan ve dilimli bir kemerin iki köşeliği olduğu anlaşılan krem rengi tuf taşların üzerinde yer alan iki tavus kuşu figürü, hamamı işletenlerin ifadelerine göre daha önce soyunmalık kısmına geçit veren kapının iç yüzeyinde iken onarım sırasında müteahhit tarafından sökülerek buraya alınmıştır (Çetin, 2013: 180).

Birinci taşın üzerinde yer alan tavus kuşu süslü tepeliği, yuvarlak gözü ve gagası ile başını geriye doğru çevirmiş olup profilden betimlenmiştir. Kanadı ve gövdesinde yer alan tüyleri oldukça plastik bir biçimde işlenen tavus kuşunun ayakları kıvrık dal ve rumilerle kaynaştırılmıştır. İki parçadan oluşan kuyruk kısmı yukarı doğru kıvrılmıştır. Başının çevrili olduğu alan plastik bir biçimde işlenen kıvrık dal ve rumi motifleri ile doldurulmuştur. İkinci taşın üzerinde yer alan tavus kuşu diğerine göre daha farklı bir stil özelliğine sahip olup öne doğru bakar şekilde, kanadı açık olarak, profilden tasvir edilmiştir. Üç parçadan oluşan tepeliği, uçları dairesel formlarla sonuçlanan kanat tüyleri ve yukarı doğru kıvrılan kuyruğu ile betimlenen kuşun ayakları kıvrık dal ve rumi motifleri ile kaynaştırılmıştır (Resim 8).

Erken dönem Anadolu hamam mimarisinin önemli örneklerinden birisi olan ve yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber XIII. yüzyıla ait olabileceği tahmin edilen Niksar Büyük Hamamı'da da tavus kuşu figürlerine rastlanmaktadır. Sıcaklıktaki üç eyvandan birisinin iki yanındaki halvet hücrelerinden kuzeydoğuda olanın içinde, yekpare taştan oyulmuş bir kurna, figürlü kabartmalarıyla dikkat çekmektedir. Bu kabartmalardan birisi de kurnanın doğu yüzünde, dilimli bir kemer içerisinde, kuyrukları yere kadar uzanan iki tavus kuşu figürü, bir kâsenin üzerinde karşılıklı tasvir edilmişlerdir. Tavus kuşlarının üzerleri pul pul işlenmiştir (Gündoğdu, 2004: 71-72) (Resim 9. a).

Hamam bezemesinde karşımıza çıkan tavus kuşlarından birisi de 1324 tarihli Karamanoğulları Beyliği dönemine ait Konya Meram (Hasbey) Hamamı'nın erkekler kısmının batı giriş kapısı

kemeri üzerinde yer almaktadır. Yekpare taştan fakat ortasından çatlamış basık kemer taşının üzerinde bir ters bir düz olmak üzere hafif kabartma profillerle diyagonal olarak sıralanmış stilize palmet şekilleri içerisinde birtakım figürler bulunmaktadır. Kemerin tam orta kısmında gagaları birleşmiş, boyunları ile bir geçme teşkil eden karşılıklı iki tavus kuşu figürü bulunmaktadır. Kuşların başlarında yuvarlak iri gözleri, süslü birer boyunla uzanmakta, biri alttan, diğeri üstten bir geçme teşkil ettikten sonra birisi ters diğeri düz "S" harfi çizdikten sonra ortada da boşluk meydana getirerek kuyruk uçları ile gaga uçları bir birine temas etmektedir. Gövdelerinin ortada meydana getirdiği boşluğa da rumi yaprakları yerleştirilmiştir. Oldukça süslü tüyleri pul pul işlenmiştir (Gündoğdu, 1979: 135-136) (Resim 9. b).

Çeşme mimarisinde de tavus kuşlarının bezeme olarak çok sık kullanıldığı görülmektedir. Artuklu dönemine ait Diyarbakır'dan Türk İslam Eserleri Müzesi'ne getirilmiş XIII. yüzyıla mal edilen sarı kalker çeşme taşı üzerinde alçak kabartma olarak bir dizi figür işlenmiştir. Taşın alt tarafında yıldız biçiminde iki taç kemer bulunmaktadır. Üst bölümü sekiz dikdörtgen kartuşlara ayrılmış olup içinde çeşitli figürler yerleştirilmiştir. Bu figürler dizisi içinde soldan ve sağdan üçüncü sırada simetrik yerleştirilmiş iki tavus kuşu bulunmaktadır. Profilden gösterilen tavus kuşları uzun boyunlu, başlarında iki tel süs tepeliği ve uzun süslü kuyrukları ile tasvir edilmişlerdir (Resim 10).

Tokat'ın Niksar İlçesi'nde, üzerindeki figürlü kabartmaları dolayısıyla XIII. yüzyıla tarihlendirilen, ancak genel yapısının XIX. yüzyıldan olabileceği düşünülen Çarşı (Narlı) Çeşmesi'nde (Gündoğdu 1984: 41-48), ayna taşının iki yan tarafında dikdörtgen iki çerçeve içerisindeki balık, tavus kuşu ve aslan figürlerinden oluşan iki kompozisyon yer almaktadır. Tavus kuşları aslan ve balık figürlerinin arasında başları ayna taşına bakacak şekilde her iki tarafta işlenmiştir. Giderek daralan üç kademeli bir platform üzerine ikişer tavus kuşu yerleştirilmiş olup öndekinin tamamı arkadakinin ise baş ve göğüs kısmı görülecek şekilde profilden tasvir edilmişlerdir. Yüksek kabartma tekniğinde işlenmiş olan tavus kuşlarının başlarında üç dilimli hotozları, yelpaze biçiminde açılmış kuyrukları ve yatay çizgilerle belirlenmiş gövdeleri ile arkaik karakterlidirler. Gövdelerinde ve kuyruklarındaki tüyler çentiklerle belirlenmiştir (Resim 11).

Temizlik ve arınma ile ilgili tavus kuşu tasvirlerinin yer aldığı ilginç bir örnek de Artuklu dönemine ait El-Cezeri'nin "*Kitāb fi Ma'-rifet el-Hiyel el-Hendesiyye*" adlı minyatürlü el yazmasıdır (İnal, 1995: 349). Robotikle ilgili ilk bilimsel çalışmalar olarak kabul edilen bu minyatürlü yazmada tavus kuşlu ibrik ve abdest almak için kullanılan tavus kuşlu leğen tasvirlerinde tavus kuşları oldukça süslü gösterilmişlerdir. Tavus kuşu Cennet kuşu olarak nitelendirildiği için burada temizlik ve abdest ile ilişkilendirilmiş olmalıdır (Resim 12).

Osmanlı dönemi çeşme mimarisi bezemelerinde karşımıza çıkan tavus kuşu tasvirinin bir örneği Çinili Köşk içinde bulunmaktadır. Gülhane Parkı'na bakan sol köşe odasının nişlerinden biri, III. Murad zamanında (1574-1595), selsebil şeklinde bir çeşmeye dönüştürülmüştür. Ab-ı Hayat Çeşmesi olarak adlandırılan çeşmenin ayna taşındaki bitkisel motiflerin ortasında yer alan tavus kuşu figürü dikkati çekmektedir. Bahar dalları arasında cepheden tasvir edilmiş tavus kuşunun başı sola dönük olup gagası açık bir biçimdedir. Gövdesi pul pul işlenen tavus kuşunun kanatları birbirine paralel yana doğru açılmıştır. Arka planda gösterilen kabarık kuyruğu yukarıdaki istiridye motifi ile birleştirilmiştir. Kuyruğunun üzerinde benekler tek tek detaylandırılmıştır. Süslemelerde kalem işi tekniği ile altın yıldız kullanılmıştır. Burada Ab-ı Hayat ölüm-süzlüğü temsil ettiği için tavus kuşu ile ilişkilendirilmiş olmalıdır (Resim 13).

Figürlü bezeme tavus kuşu Mardin ve çevresindeki konut mimarisinde de çok sevilerek kullanılmaktadır. Mardin Müzesi'nde yer alan XIX. yüzyıla ait mukarnas kavsaralı bir nişin kemer

köşeliklerinde kıvrık dal ve rümi-palmet motifleri ile kaynaşan iki tavus kuşu figürü bulunmaktadır. Profilden tasvir edilen tavus kuşları başlarındaki üç dilimli hotozları, uzun boyunları ve süslü kanatları ile kıvrık dal rümi-palmet motifleri içinde iyice kaybolmuşlardır (Resim 14. a). Mardin Sabancı Müzesi'nde bulunan ve XIX. yüzyıla tarihlendirilen bir başka taş üzerinde de karakter bakımından buradaki tavus kuşlarına benzer bir tavus kuşu daha bulunmaktadır (Resim 14. b).

Güzelliği ve rengârenk tüyleri ile diğer kuşlardan ayrılan tavus kuşu, klasik edebiyatta daha çok cennet kavramı ile birlikte anılmaktadır. Bir efsaneye göre tavus cennette bir kuş iken şeytanın cennete girmesine alet olmuştur. Âdem ile Havvâ'nın yasak meyveyi yemelerinden sonra da cennetten çıkarılmıştır. Cennette ayakları güzel iken Allah ona "her yanın süslü olsun ancak ayakların çıplak kalsın; ayaklarını görünce cenneti ve eski halini hatırlayıp âh et" diye buyurmuş ve Bâbil'e indirip ayaklarını çıplak eylemiştir. Şimdi tâvus her âh edişinde cenneti hatırlamaktadır. Çirkin sesi ve ayakları, güzelliği ile kibirlenen tâvusa ceza olarak verilmiştir (Pala, 2009: 443). Osmanlı minyatür sanatında bu konu birçok eserde işlenmiştir. Kalender Paşa'nın I. Ahmed (1590-1617) için düzenlediği "Falname" adlı minyatürlü el yazmasında Hz. Adem ile Hz. Havva'nın Cennet'ten kovuluşunu gösteren minyatürde tavus kuşu yılan ve şeytan birlikte gösterilmiştir (Resim 15. a). Fuzuli'nin (?-1556) "Hadikatü's-Süeda" adlı minyatürlü yazmasındaki bir minyatürde de sağ dipte Şeytan, tavus kuşu ve yılan bir arada ve Cennet'in dışında gösterilmiştir (And, 2007: 295-296). Her iki minyatürde tavus kuşları parlak, renkli ve göz alıcı tüyleri ile oldukça natüralist bir biçimde tasvir edilmişlerdir (Resim 15. b).

Hz. Muhammed'in hayatını anlatan birçok minyatürlü el yazmasında Mi'râc sahnelerinin anlatıldığı minyatürlerde Hz. Muhammed'in Mi'râc'a çıkarken bindiği Burak insan başlı, kuş kanatlı, at gövdeli ve tavus kuşu kuyruklu olarak betimlenmiştir (And, 2007: 295-298). Burak'ın tavus kuşu kuyruklu olarak betimlenmesi İslam mitolojyasında tavus kuşunun cennet sembolü olarak kabul edilmesi ile ilgili olmalıdır.

Cennet sembolü olarak kabul edilen tavus kuşu Türk halı ve düz dokuma yaygılarda da uzun renkli kuyruğuyla, göz alıcı renkleriyle ve büyüleyici etkisi ile dikkati çeker. Marby halısı bu konuda güzel bir örnektir (Deniz, 2000: 19). XV. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen bu halıda zemin ortadan iki bölüme ayrılmış her bölüme, bir ağacın iki tarafında birer kuştan ibaret bir kompozisyon sekizgenler içinde yerleştirilmiştir (Aslanapa, 2005: 80). Başlarında iki telden oluşan hotozları ve yukarıya doğru kıvrılan kuyrukları ile tavus kuşu oldukları anlaşılan bu kuşlar iyice stilize edilmişlerdir (Resim 16. a). Bu kompozisyonun benzeri XV. yüzyıla ait Fustat'ta bulunmuş Stocholm Müzesi'nde sergilenen bir halıda tekrar karşımıza çıkmaktadır. Burada ortadaki bir şematik ağacın iki tarafında tanınmayacak kadar üsluplaştırılmış kuş figürleri bulunmaktadır (Aslanapa, 2005: 80). Kuş figürlerine dikkatlice bakıldığında başlarındaki hotozları, yukarı doğru kalkık ve içe kıvrık kuyrukları ile tavus kuşları oldukları anlaşılmaktadır (Resim 16. b). Başta halı, kilim, zili ve kumaş olmak üzere Azerbaycan dokuma sanatında da tavus kuşu en yaygın kullanılan figürlerden birisi olduğu görülmektedir (Bkz. R. Efendiyev, Res. 109, 114).

Cennet kuşu olarak tavus kuşu Osmanlı dönemi seramik sanatında figürlü çanak-çömlek bezemelerinde bolca kullanılmıştır. XVI-XVII. yüzyıla ait İznik işi çini tabaklarda başlarındaki dilimli hotozları, süslü tüyleri ve benekli kuyrukları ile bahar dalları, hatailer, karanfiller ve laleler arasında tavus kuşları bir cennet bahçesi içinde tasvir edilmişlerdir (Resim 17).

4. Işık ve Aydınlığın Sembolü Olarak Tavus Kuşu: Azerbaycan kültür çevresinde kumaş, halı, keramik, madeni ve taş eserlerde geniş bir uygulama alanı bulan tavus kuşu uzak geçmişlerde

“Güneş ve Ateş Tanrısı” olarak ilahi bir sembol anlamı taşıyordu. Zamanla bu anlamını kaybederek sadeleşmiş “Buta” sembolüne dönüşmüştür. İslamiyet’in kabulü ile birlikte de ışık ve aydınlık sembolü olarak kullanılmıştır. Harrekan-I Kümbedi (1067-1068)’nde, kubbenin iç kısmında madalyonlar içinde kandil motifleri ile birlikte madalyonlar içinde kalemişi tavus kuşu figürleri bulunmaktadır (Aslanapa, 1993: 71). Bir mezar yapısı olmasından dolayı tavus kuşu burada kandillerle birlikte karanlık mezar odasını aydınlatan ışığı ve aydınlığı sembolize etmiş olmalıdır. Benzer bir kompozisyon madalyonlar içerisinde karşılıklı olarak yerleştirilmiş tavus kuşları şeklinde kalemişi bezeme olarak Ahlat Buğatay Aka Kümbedi (1281)’nde (Önkal, 1996: 217, 469) bulunmakta iken sonraki dönemlerde bilinmeyen nedenlerle tamamen yok edilmişlerdir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sülüngiller familyasına ait bir kuş türü olan tavus kuşu, erkeğine ait süslü tüylere sahip geniş yelpaze biçimindeki kuyruğundan dolayı hep dikkat çekmiş ve aranan bir kuş olmuştur. Üzerindeki renkli benekleri göze benzetildiği için “göz tüyü” olarak adlandırılan bu kuyruk tüyleri süsleme amaçlı olarak kullanılmış ve olağanüstü güzelliğe sahip bu tüylerinden dolayı da birçok uygarlığın ikonografisinde önemli bir sembol olmuştur (Kuşlar için Bkz. İlhami Kızıroğlu Türkiye Kuşları, 2015).

Hindistan kökenli olduğu düşünülen ve Hint mitolojisinde savaş tanrısını simgeleyen tavus kuşu, Antik Çağ’da etinin geç çürümesi nedeniyle ölümsüzlüğü, güzelliği nedeniyle zenginlik ve soyluluğu simgelemektedir. Tavus kuşu Grek mitolojisinde tanrıça Hera’nın sembolüdür. Zeus ve İo hikâyesinde Hera yüz gözlü canavar Argos’un gözlerini alarak kendisine kutsal olan tavus kuşunun kuyruğuna serpiştirmiştir (Cömert, 2006: 40). Bu nedenle Hera betimlemeleri tavus kuşu ile birlikte görülmektedir. Romalıların villalarının bahçelerinde birer tavus kuşu bulundurmalarının, daha sonra mezar odalarının duvarlarına gösterişli tavus kuşu resimleri yaptırılmalarının birer soyluluk belirtisi olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Bu dönemlerde genelde zengin ve görkemli bahçeler içinde tasvir edilen tavus kuşu Ortaçağ Hristiyan sanatında dinsel bir ikonografi çerçevesinde yorumlanarak kullanılmıştır. Tavus kuşu Hristiyan sanatta bir su kabından kutsal suyu içer vaziyette ve karşılıklı tasvir edilmiştir. Ruhun ölümsüzlüğünü simgeleyen bu kompozisyon özellikle Erken Bizans sanatında yaygın olarak kullanılmıştır (Parman, 1993: 388).

Antik Mısır uygarlığında yeraltı dünyasının tanrısı Osiris ile ilişkili olan Tavus kuşu her yıl tüylerini değiştirdiği için ölümsüzlük ve yeniden doğuşun sembolü olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle tavus kuşu tüyleri ölü gömme törenlerinde önemli bir yere sahiptir. Sonsuza dek yaşamın sembolü olarak ahiret hayatında ölüünün yanında yer almıştır.

Çin uygarlığında efsanevi, ölümsüz kuş olan ve cennetin kanatlı gücü olarak kabul edilen “*feng-huang*” kuşu hibrit özelliklere sahip olup sülün başlı, tavus kuşu kuyruklu olarak gösterilir. Aynı zamanda dünyayı yaratan dört efsanevi yaratıktan biri olarak kabul edilen bu kuş bütün kuşların imparatorudur. Tavus kuşu Çin uygarlığında Ming Hanedanı’nın da sembolüdür. Dolayısıyla egemenlik ve güç sembolü olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Tavus kuşu İran uygarlığında da geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Pers mitolojisi kaynaklı bir kuş olan “*simurg*” denilen efsanevi kuş köpek başlı, aslan pençeli, tavus kuşu kuyrukludur. İran geleneklerinde Simurg aynı zamanda egemenliğin bir sembolü haline gelmiştir. Sasani döneminde kral tahtlarında veya kral giysileri üzerinde kabartma olarak yer alması egemenlik gücü ile ilgili olduğunu göstermektedir. Karşılıklı şekilde tasvir edilmeleri Sasani sanatında da görülmektedir (Gündoğdu, 1979: 463).

Ön Asya ve Orta Doğu'da senkretik bir dini akım olarak tanımlanan Yezidilik inancında tavus kuşu önemli bir yer tutmaktadır. Yezidiler, yedi melekten en büyüğü olan Azaziel melek için "Meleke Tavus" unvanını kullanmakta ve tavus kuşu tasvirlerini de dinlerinin simgesi olarak kabul etmektedirler (Telimen, 2012: 966).

Bütün bu uygarlıkların yaşandığı coğrafyalara yayılan Türk sanatı tavus kuşu ile ilgili ikonografik anlamları yeniden yorumlayarak bezeme sanatına aktarmış ve bu konuda zengin bir uygulama alanı yaratmıştır.

İkonografik açıdan incelediğimizde tavus kuşu Türk kültürü çevresinde hükümdar egemenliğini anlatmak için kullanılan sembollerden birisidir. Özellikle hükümdarların taht tasvirlerinde ve hükümdarı anlatan levhalarda tavus kuşu figürlerine yer verilmiştir (Resim 1, 2, 3). Tavus kuşunun Türk kültüründe güzellik, itibar ve şerefi simgelediği de bilinmektedir. Bunlar hükümdarların nitelikleri olarak bilindiği için saray gibi görkemli yapıların bezemesinde çok sık kullanılmıştır (Resim 4, 5, 6) İslamiyet'in kabulünden sonra daha çok cennet kuşu olarak nitelendirilen tavus kuşu cenneti sembolize etmektedir. Özellikle minyatür sanatında cennet sahnelerinin tasvirlerinde tavus kuşuna rastlanmaktadır (Resim 14, 15, 17). Ayrıca cennetin suları bol ırmaklarla tasvir edilmesi tavus kuşlarının da su ile ilgili yapılarda bol miktarda kullanılmasına neden olmuştur. Çeşmelerde, hamamlarda ve havuzlarda kullanılmaları cennet kavramı ile ilişkilidir (Resim 8, 9, 10, 11, 12). Hamamlarda ve çeşmelerde tasvir edilmiş olması temizlik ve arınma ile de bağlantılıdır. Tavus kuşu ışık ve aydınlık sembolü olarak da kullanılmıştır. Türbe-lerde kandil motifleri ile birlikte karanlık mezar odalarını aydınlatan nurun sembolü olmuştur.

Türk sanatında tavus kuşu tasvirlerinde iki temel kompozisyon dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki yaygın uygulama alanı bulan tavus kuşunun tek olarak profilden tasvir edildiği kompozisyonlardır (Resim 2, 4. a, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 14. b, 15. a, b, 17). Bu kompozisyonlarda tavus kuşunun başı bazen arakaya dönük bazen de öne dönüktür. Tekli kompozisyonlarda Osmanlı dönemine ait Çinili Köşk Ab-ı Hayat Çeşmesi'nde tavus kuşunun cepheden tasvir edildiği ve başını sola çevirdiği bir örnek de mevcuttur (Resim 13).

İkinci kompozisyon türü ise Hint, Sasani, Grek, Roma, Bizans ve Ortaçağ Avrupa sanatında da yaygın kullanılan kompozisyon türüdür. Bu tür kompozisyonlarda genelde tavus kuşları bir su kabından kutsal suyu içer vaziyette ve karşılıklı tasvir edilmişlerdir (Resim 1, 3, 4. b, 7. b, 8, 9. a, b, 14. a, 16. a, b). Bu kompozisyon türünde ortadaki su kabının yerini bazen hayat ağacı motifi veya lotus çiçeği de almaktadır (Resim 7. a, 16. a, b).

Tavus kuşu bezemelerinde dikkati çeken bir husus da Türk sanatında tavus kuşu figürleri gerçekçi bir anlatıma uygun betimlenmiştir. Bunun nedeni ise tavus kuşunun en önemli özelliği olan zengin, gösterişli tüylerini vurgulamak olmalıdır. Stilize edilmiş örneklerde bile başındaki üç telekli hotozu, süslü kuyruğundaki beneklerin ayrıntılı tasviri göz ardı edilmemiştir.

Sonuç olarak Türk bezeme sanatının zengin motif çeşitliliği içinde önemli bir yeri olan tavus kuşu figürleri üzerinde yer aldığı sanat eserlerine kattıkları estetik değerini yanı sıra zengin ikonografik anlamları ile gizemli bir dünyayı da gözler önüne sermektedir. Tavus kuşu figürleri hem görsel hem de sembolik anlamları ile önem taşır.

KAYNAKLAR

Altun, Ara,(1971). *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, İstanbul: Gün Matbaası.

And, Metin (2007). *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aslanapa, Oktay (1972). "Büyük Selçuklu' Sultan Alparslan Zamanından Kalan Eserler",

- Türkiyat Mecmuası*, S. XVII, İstanbul: s. 21-26.
- Aslanapa, Oktay (1993). *Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aslanapa, Oktay (2005). *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Aydemir, Adem (2013). "Kutadgu Bilig ve Divanü Lugati't Türk'te Kuşlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 1, s. 167-292.
- Baş, Gülsen (2006). *Diyarbakır'daki İslam Mimarisinde Süsleme-I*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi.
- Cömert, Bedrettin (2006). *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara: De Ki Yayınları.
- Çetin, Yusuf (2013). "Mardin Savurkapı (Sitte Radaviye) Hamamı'nda Bulunan Figürlü Tas Plastik Süslemelerin Türk Süsleme Sanatı İkonografisi Açısından Bir Değerlendirmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı, Cilt 6, S. 25, s. 169-183.
- Çoruhlu, Yaşar (1995). "Türk Sanatında Yırtıcı Olmayan Kuşların Sembolizmi I", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.102, s. 53-60.
- Çoruhlu, Yaşar (1999). *Türk Mitolojisinin Abcisi*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Deniz, Bekir (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma* Yaygıları, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Efendiyev, Rasim (1984). *Azerbaycan Halk Sanatı*, Bakü.
- Esin, Emel (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Görür, Muhammet (1999). *Beylikler Dönemi Mimarisinde Taş Süsleme 1300-1435 (2 Cilt)*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi,
- Gündoğdu, Hamza (1979). *Türk Mimarisinde, Figürlü Taş Plastik*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi.
- Gündoğdu, Hamza (1984). "Niksar'da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme ve Üzerindeki Kabartmalar", *Kaynaklar*, S. 2 (Kış), İstanbul, s. 41-48.
- Gündoğdu, Hamza (2004). "Tokattan Birkaç Figürlü Kabartma Hakkında", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S.13, Erzurum, s. 65-93.
- İnal, Güner (1995). *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıçtan Osmanlılara Kadar)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kembu, M. Salih (1976). *Şah Cihannâme*, (Ed. V. Kureyşi), Lahor.
- Muhammed Celaledin-İ Rumi (2013), *Mesnevi-İ Şerif*, İstanbul.
- Mutlu, M. Asım-Işıklar, Müslüm, "Nakış Karamağaralı: Türk Şehri Kazısı Ahlat, Destek Bekliyor", *Türk Yurdu*, S. 280, Aralık, 2010, s. 46-47.
- Mülayim, Selçuk (1999). *Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Ögel, Semra (1965). "Anadolu Selçuklu Sanatının Önemli Bir Kaynağı: Gazne Sanatı", *Türk Araştırmaları Dergisi*, S.III, Ankara, s.197-205.
- Önkal, Hakkı (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özbek, Yılmaz (1999). "The Peacock Figure and Its Iconography in Medieval Anatolian Turkish Art", *10th International Congress of Turkish Art Geneva 17-23 September 1995*, Geneva, 1999, p. 537-546.
- Pala, İskender (2009). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Parman, Ebru (1993). "Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi", *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar ve Güner İnal'a Armağan*, Ankara, s. 387-412.
- Pınarbaşı, S. Özer (2004). *Çağlar Boyu Tahtın Simgesel Anlamları Işığında Türk Tahtları*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Telimen, Muzaffer (2012). "Anadolu'nun Damgalanmış Halkı: Yezidiler", *Batman Üniversitesi Yaşambilim Dergisi*, C. 1, S.1, s. 963-971.
- Topal, Ahmet (2009). "Klasik Türk Şiirinde Tuğra ve Edebi Bir Tür Olarak Tuğraiyye", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Volume 4/2, p. 100-1024.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://humidfruit.wordpress.com/2012/05/07/some-kashan-pottery-at-the-gulbenkian-museum-lisbon/> (Erişim tarihi 01, 10. 2013)
- http://www.columbia.edu/itc/mealac/pritchett/00routesdata/1600_1699/shahjahan/darbar/darbar.html (Erişim tarihi 01, 10. 2013)
- <http://www.metmuseum.org/Collections/search-the-collections140010159>. (Erişim tarihi 01.10.2013).

RESİMLER

Resim 1. Taht sahnesinin işlendiği XII-XIII. yüzyıl Büyük Selçuklu Seramiği (Lizbon Gulbenkian Müzesi)

Resim 2. XVII. yüzyıla ait tezhipli bir levhada tavus kuşu (New York Metropolitan Müzesi)

Resim 3. Babürşahlar dönemine ait bir minyatürde Taht-ı Tavus üzerinde Şah Cihan (British Library)

Resim 4. a. XI. yüzyıl Gazneliler dönemine ait mermer levha (Kabil Müzesi) b. Gazneliler dönemine ait kabartma çini levha (New York Metropolitan Müzesi)

Resim 5. Kubadabad Sarayı (1236) çinilerinde tavus kuşu (Konya Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi)

Resim 6. Kubadabad Sarayı (1236)'na ait alçı dekorasyon (Konya Karatay Medresesi Çini Müzesi)

Resim 7. a. Ahlat Harabeşehir Kayaevi'nde bulunan tavus kuşları (N. Karamağaralı) b. Niğde Sungurbey Camii doğu taçkapı sol panoda tavus kuşları

Resim 8. Mardin Savurkapı Hamamı'nda bulunan tavus kuşu kabartmaları

Resim 9. a. Niksar Büyük Hamam'da kurna üzerinde yer alan tavus kuşları
b. Konya Meram Hamamı'nda bulunan tavus kuşu kabartması

Resim 10. XIII. yüzyıl Artuklu dönemi çeşme taşı (İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi)

Resim 11. Niksar Çarşı Çeşmesi'nde tavus kuşları

Resim 12. El-Cezeri'nin Kitâb fi Ma-'rifet el-Hiyel al-Hendesiyye kitabında tavus kuşu tasvirleri

Resim 13. Çinili Köşk Ab-ı Hayat Çeşmesi'nde bulunan tavus kuşu

Resim 14. a. Mardin Müzesi'nde bulunan tavus kuşu figürlü mukarnaslı niş
b. Mardin Sabancı Müzesi'nde bulunan tavus kuşu bezemeli taş.

Resim 15. a. Falname 'de yer alan cennetten kovulma sahnesi b. Fuzuli'nin Hadikat'ü-Süeda'sında yer alan cennetten kovulma sahnesi (M. And)

Resim 16. a. XV. yüzyıl Marby Halısı üzerinde tavus kuşları. b. Stockholm Müzesi'nde bulunan XV. yüzyıl Fustat halısı üzerinde tavus kuşları (O. Aslanapa)

Resim 17. Osmanlı seramik sanatında tavus kuşu tasvirleri